

Management activities in the interpretation of oriental thinkers

Hamid YARATOV¹

Kashkadarya regional center for retraining and advanced training of public education workers

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021
Received in revised form
28 February 2022
Accepted 20 March 2022
Available online
15 April 2022

Keywords:

management,
personality,
leader,
leader,
spiritual and moral qualities,
leadership,
Abu Nasr Farabi,
Jalaliddin Davani.

ABSTRACT

This article discusses the activities of a manager, notes on the works of Eastern thinkers, where opinions on the activities of management are cited.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss3/S-pp494-498>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Boshqaruv faoliyati sharq mutafakkirlari talqinida

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

boshqaruv,
shaxs,
rahbar,
lider,
ma'naviy-axloqiy sifatlar,
rahbarlik,
Abu Nasr Forobiy,
Jaloliddin Davoniy.

Ushbu maqolada boshqaruvchi shaxs – rahbar faoliyati haqida fikrlar yuritilgan. Shu bilan birga, Sharq mutafakkirlari asarlarida boshqaruv faoliyati haqidagi fikrlardan keltirib o'tilgan.

¹ lecturer, department of pedagogy, psychology and education management, Kashkadarya regional center for retraining and advanced training of public education workers, Kashkadarya, Uzbekistan

Менеджментная деятельность в трактовке восточных мыслителей

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

менеджмент,
личность,
лидер,
духовно-нравственные
качества,
лидерство,
Абу Наср Фараби,
Джалалиддин Давани.

В данной статье рассматривается деятельность менеджера, отмечается о трудах восточных мыслителей, где цитируются мнения о деятельности менеджмента.

Har qanday faoliyatning muvaffaqiyatli natijasida uni tashkil etayotgan shaxs ega bo'lgan ma'naviy-axloqiy, psixologik va shaxsiy sifatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, faoliyat asosi, mazmuni, hatto yo'nalishi ham shaxsga xos sifatlar negizida belgilanib, uning natijasi uchun g'oyaviy asos bo'lib xizmat qiladi. Ayni o'rinda shaxsga xos sifat-larning turkumi, ularning ma'lum ijtimoiy faoliyatni tashkil etishdagi ahamiyati xususida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir. Pedagogik-psixologik nazariyalarga ko'ra shaxsda namoyon bo'ladigan sifatlar ularning mohiyatiga ko'ra uch guruhga ajratiladi:

1. Ma'naviy-axloqiy sifatlar.
2. Irodaviy sifatlar.
3. Shaxsiy sifatlar .

Shaxsga xos bo'lgan ma'naviy-axloqiy sifatlar sirasida quyidagilarni keltirish mumkin: tartiblilik, mas'uliyatlilik, intizomlilik, mustaqillik, qobiliyatlilik, halollik, mehnatsevarlik, insoniylik, insonga hurmat, mehr-saxovat, xushmuomalalik, muomala madaniyatiga egalik, boshqalarga nisbatan g'amxo'rlik, o'zgalarning g'am-tashvishi, quvonchini tushuna olish, o'z manfaatidan o'zgalar manfaatlarini ustun qo'yish, ma'lum xatti-harakatlarni amalga oshirishda jamoa a'zolarining fikri bilan o'rtoqlashish, mas'uliyatni his etish va boshqalar.

Irodaviy sifatlar shaxsning ijtimoiy rivojlanish jarayoni bilan bog'liq bo'lib, bu jarayonda shaxs o'zida intiluvchanlik, tirishqoqlik, faollik, qat'iyatlilik, dadillik, jur'atlilik, intizomga qat'iy rioya qilish, kuchlilik, mustaqillik, o'ziga nisbatan talabchanlik, sabr-toqatlilik, chidamlilik, sabotlilik, bardoshlilik, mas'uliyatlilik, o'z kuchiga ishonish, matonatlilik, o'z-o'zini tuta bilish, o'z-o'zini boshqara olish, optimistik kayfiyatga egalik, tashabbuskorlik kabi irodaviy sifatlarini shakllantirib boradi. Shaxsning kamolotga erishib borishi jarayonida unda shaxsiy sifatlar ham tarkib topadi va mustahkamlanadi.

Psixologik yondashuvlarga ko'ra, shaxsiy sifatlar kim bo'lishidan qat'I nazar, barchada namoyon bo'ladi va mohiyatiga ko'ra salbiylik yoki ijobiylikni ifodalaydi.

Masalan, biron-bir shaxs ezgu g'oyalarga asoslangan qadriyatlar tizimi, xarakter, motivlar, muayyan sohaga doir bilimlardan xabardorligi, uslubi, xatti-harakatlari, ma'lum faoliyatni tashkil eta olish malakasiga ega bo'lsa, ikkinchi bir shaxs ularga qarama-qarshi mazmunga ega xislatlarni o'zida namoyon etadi.

Jamiyatimizning muvaffaqiyat bilan rivojlanishi uchun u yuksak salohiyatga ega bo'lishi kerak. Shu sababli jamiyatimiz a'zolarining ongi, ma'naviy madaniyati, qanchalik yuqori bo'lsa, Respublikamizda qayta qurish ishlari shunchalik muvaffaqiyat bilan

amalga oshiriladi. Ijtimoiy tarbiyani, ilm va ma'rifat berishni, aholiga madaniy, maishiy xizmat ko'rsatishni ilmiy asosda boshqarish zarurati ana shundan kelib chiqadi.

Jamiyatning ma'naviy hayotini boshqarish oldiga qo'yilgan maqsad esa ilm-ma'rifatni, madaniyatni, har tomonlama kamol topgan yuksak intellektual, yuksak darajadagi pok va axloqli kishini tarbiyalab etishtirishdan iboratdir.

Har qanday miqyosdagi bevosita ijtimoiy yoki birgalikda qilinadigan mehnat – idora qiluvchiga ma'lum darajada muhtojdir. Idora qiluvchi individual ishlarni bir-biriga muvofiqlashtiradi va ishlab chiqarish organizmining mustaqil organlari harakatidan farq qilib, butun organizm harakatidan kelib chiqadigan umumiy vazifalarni bajaradi. Yakka skripkachi o'zini o'zi idora qiladi, lekin orkestr esa dirijyorga muhtojdir. Demak, to'g'ri boshqaruvning muhim sharti – boshqaruvchi-rahbarning bo'lishidir.

Boshqarish faqat ishlab chiqarishgagina xos bo'lgan jarayon emas. Balki ijtimoiy sohalar, shuningdek, ta'lim tizimida ham boshqarishni to'g'ri tashkil etilishi juda muhim.

Hozirgi paytda yagona pedagogik jarayonni boshqarishga ilmiy yondashish harakati kuchaydi. Bu esa intellektual salohiyati yuqori kadrlarni shakllantirish uchun o'ta muhim hisoblanadi. Avvalo, boshqarishning ijtimoiy mohiyatini anglab olaylik. Boshqarish ma'lum bir obyektga tashkiliy, rejali, tizimli ta'sir ko'rsatish demakdir.

Rahbarlik – turli xil vazifalarning to'plami yoki amal kursidan iborat emas, balki kasbdir. Rahbarlik insondan zarur xarakter, bilim, ko'nikma, malaka, mahorat, kasbiy nazokat, tajriba, qobiliyat va o'ziga xos xususiyat talab etadi.

Boshqaruv bilimdonlik, omilkorlik, ijodkorlik, talabchanlik, ayni paytda mehribonlik va izchillik bilan olib borilishi zarur. Bugungi boshqaruv uslubi noan'anaviy muammolarga eng maqbul yechimlar topish, dadil harakatlar, tashabbuskorlik, ayrim paytda qat'iyatlilikka asoslanadi. Shu bilan birga, boshqaruv ishi ilmiy-uslubiy asoslangan faoliyatga tayanib, yetti o'lchab bir kesilgan, jiddiy sinovdan o'tkazilgan hayotiy xulosalar asosiga qurilishi zarur. Aks holda ta'lim-tarbiyadek o'ta nozik jarayondagi o'zboshimchalik jamiyat uchun qimmatga tushishi mumkin.

Rahbarlik faoliyati barcha davrlarda muhim va o'ta murakkab muammolardan bo'lib kelgan, Sharq mutafakkirlarining pedagogik asarlarida bayon etilgan. Shu jumladan, Yusuf Xos Hojib, Jaloliddin Davoniy va Unsurul-Ma'oliy Kaykovusning asarlarida keng yoritilgan.

Abu Nasr Forobiy o'z davridagi barcha ilmlarni, ilg'or madaniy yutuqlarni o'zlashtirib, ular asosida original ijtimoiy-siyosiy va falsafiy sistemani olg'a surgan, ta'lim-tarbiya sohasida ham ko'p ilg'or fikrlarni aytib o'tgan, zamonasining mashhur faylasufi, yetuk olimi edi.

Xususan, uning ijtimoiy masalalarga oid risolalari: "Baxt-saodatga erishuv haqida", "Fozil shahar aholisining fikrlari", shuningdek, "Ixso al-ulum", "Aql ma'nolari haqida" nomli asarlari va turli sharhlari bunday fikrlarga boydir.

Inson bilimi, umumiy dunyoqarashining o'zgarishida tarbiyaning rolini ta'kidlab, Forobiy "Ixso al-ulum" asarida bunday deydi: "Inson yaxshi tarbiya ko'rmagan va turmushda tajriba orttirmagan bo'lsa, u ko'p narsalarni nazarga ilmaydi va ulardan jirkanadi. Bunday narsalar noo'rin ko'rinadi... U bilim va tajribaga ega bo'lganidan so'ng fikri o'zgaradi, noo'rin bo'lib ko'ringan narsalar zaruriy bo'lib chiqadi".

Forobiy insonning ma'naviy hayotida, asosan, uning ikki tomoniga – aqli-axloqiga (xulq-atvoriga) e'tibor beradi. Shuning uchun ta'lim-tarbiya uning fikricha, insonni aqliy tomondan ham yetuk, mukammal kishi qilib yetishtirishga qaratilmog'i lozim. Demak, ta'lim-

tarbiyaning bir-biriga nisbatan vazifasi – jamiyat talablariga to‘la-to‘kis javob bera oladigan va uni bir butunlikda, tinchlikda, farovonlikda saqlab turish uchun xizmat qiladigan ideal inson tayyorlashdir. Forobiyning “Fozil shahar aholisining fikrlari” hamda “Baxt-saodatga erishuv haqida” nomli risolalarida shular to‘g‘risida fikr yuritiladi. Bu risolalar aqliy va axloqiy jihatdan yetuk, ideal insonlar yetishtirish va yetuk, ideal insonlardan iborat ideal jamiyat vujudga keltirish vazifalarini bayon qilish bilan yakunlanadi.

Forobiyning insonning ma’naviy jihatdan yetuk va mukammal bo‘lib yetilishi zarur bo‘lgan tarbiya turlari, xususan, jismoniy tarbiya, aqliy-intellektual tarbiya, estetik va axloqiy tarbiya haqidagi fikrlarga alohida to‘xtalib o‘tishdan avval uning umuman ijobiy-insoniy xislatlari nimadan iborat ekanligi, bu xislatlarni tarbiyalash usullari, tarbiya etiladigan insonning fazilatlarini to‘g‘risidagi fikrlarini ko‘rib o‘tish lozim.

Forobiy fikricha, “O‘zida o‘n ikki tug‘ma xislatni birlashtirgan kishigina axloqli odam bo‘la oladi. Mana shu shaxs davlatni boshqara oladi”, deb ko‘rsatadi.

Birinchidan, bunday odamning barcha organlari shu darajada mukammal taraqqiy etgan bo‘lishi zarurki, u bu organlari bilan bajarmoqchi bo‘lgan ishlarni osonlik bilan amalga oshira olsun;

Ikkinchidan, barcha masalani, muhokama va mulohazani tezda va to‘g‘ri tushuna oladigan, uning ma’nosini anglay oladigan bo‘lsin;

Uchinchidan, xotirasi juda baquvvat, ko‘rgan, eshitgan, sezgan narsalarining birortasini ham esidan chiqarmay, yodda saqlab qoladigan bo‘lsin;

To‘rtinchidan, zehni tez va o‘tkir bo‘lsin;

Beshinchidan, so‘zlari aniq bo‘lsin, fikrini va aytmoqchi bo‘lgan mulohazalarini ravon va ravshan bayon eta olsun;

Oltinchidan, bilish va o‘qishga muhabbati bo‘lsin;

Yettinchidan, ovqatlanishda, ichimlik iste’mol qilishda ochko‘z bo‘lmasin, tabiati qimor o‘yinlarini o‘ynashdan yiroq bo‘lsin;

Sakkizinchidan, haqiqatni va haqiqat tarafdorlarini sevadigan, yolg‘on va yolg‘onchilarga nafrat bilan qaraydigan bo‘lsin;

To‘qqizinchidan, ruhi g‘ururli va o‘z vijdonini qadrlaydigan bo‘lsin;

O‘ninchidan, dirham, dinor va shu kabi turmush buyumlariga jirkanish bilan qarasin;

O‘n birinchidan, o‘z tabiati bilan adolatli va adolat uchun kurashuvchilarni sevadigan, adolatsizlikka hamda jabr-zulm o‘tkazuvchilarga nafrat bilan qaraydigan bo‘lsin;

O‘n ikkinchidan, adolatli bo‘lsin va qaysar bo‘lmasin, adolat oldida qaysarlik qilib o‘zbilarmonlik qilmasin, jasur bo‘lsin, qo‘rqish va ojizlikni bilmasin.

Forobiy bu fazilatlar ichida, ayniqsa, donolikka, aqllilikka katta e’tibor beradi.

Sharq mutafakkirlaridan biri Jaloliddin Davoniy o‘z davrining ilm-fan taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan qomusiy olimdir. Uning “Axloqi Jaloliy” asarida inson kamoloti uchun eng zarur bo‘lgan axloqiy fazilatlar yo‘llari va usullari bayon etiladi. Bu asar uch qismdan iborat. Birinchi qism axloq faniga, ikkinchi qism odamning ichki holati, oilaviy hayotiga, uchinchi qism shahar (davlat)ni boshqarish va podshohlar siyosati deb atalib, unda muhim ijtimoiy-siyosiy masalalar ko‘tariladi. Chunonchi, jamiyatning paydo bo‘lishi, davlat va uni boshqarish masalalari, xalqning farovon hayot kechirishida podsholarning o‘rni, ilm-fan taraqqiyotining jamiyatda tutgan o‘rni bayon etiladi. Davoniy insonning kamolga erishishi uning boshqalar bilan munosabatiga ham bog‘liq ekanligini ta’kidlaydi. Jamiyatda, ma’lum ijtimoiy muhitda, boshqalar bilan aloqada shakllanib tarbiya topgan inson o‘zi yashagan jamiyatda adolat hukmron bo‘lsa, unda baxt-saodatga erishishi mumkin, deydi. Shuning uchun u “Axloqi Jaloliy” asarida jamiyatni adolatli, fozil shaharga

va johil shaharlarga bo'ladi. Forobiy kabi Davoniy ham fozil shahar boshqa-ruvchisida o'nta eng yaxshi fazilat mujassamlashgan bo'lishi kerak, deydi.

1. Hukmdor odamlarni e'zozlashi.
2. Davlat ishlarini adolatli ijro etishi.
3. Hirs va shahvatga berilmasligi.
4. Hukmdorlikda shoshma-shosharlik va g'azabga yo'l qo'ymasligi, balki shafqat va muruvvatga asoslanishi.
5. Xalqining ehtiyojini qondirishga oid ishlarni bajarishga harakat qilishi.
6. Xalq ehtiyojini qondirishga oid ishlarni bajarishi.
7. Xalqqa nisbatan odil bo'lishi.
8. Har bir ishni maslahatlashib, kengashib hal etishi.
9. Har bir kishini uning qobiliyatiga monand lavozimga tayinlashi, qobiliyatsiz kishilarga yuqori lavozim bermasligi.
10. Adolatli farmonlar chiqarishi, qonunni buzishga yo'l qo'ymasligi.

Ko'rinib turibdiki, adolatli shahar timsoli – Davoniy istagan axloqiy kamol topgan shaxsdir. Davoniy podshohlarning ma'rifatli bo'lishini istaydi. Ana shunday podshohlar o'z atrofiga bilimdon kishilarni to'playdi va ilm ahlining jamiyat taraqqiyotida katta rol o'ynashini ta'minlaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshqaruv jarayonida Sharq mutafakkirlarining keltirib o'tgan fikrlaridan juda keng foydalanish lozim. Sharq mutafakkirlarining asarlaridagi qarashlarni o'qib-o'rganib, o'z faoliyatida qo'llagan rahbar oldiga qo'ygan maqsadiga, albatta, erisha oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abu Nasr Forobiy. "Fozil odamlar shahri". T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2004. – B. 160.
2. Sa'diy Sheroziy "Hikmatga to'la olam". T.: Sharq. 2017. – B. 253.
3. Djo'rayev R. "Ta'lim boshqaruvi (nazariya va amaliyot masalalari)". T.: 2013. – B. 144.
4. Ziyomammedov B. "Pedagogika". T.: Turon-Iqbol. 2006. – B. 112.
5. Zunnunov A. "Pedagogika tarixi". T.: Sharq. 2000, – B. 236.
6. Turg'unov S. O'qituvchilarning kasbiy mahorat va kompetentligini rivojlantirish. T.: Sano-standart. 2012.
7. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. T.: "Turon-iqbol" 2006. – B. 592.
8. Turg'unov S.T., Maqsudova L.A., Umaraliyeva M.A., Tojiboyeva H.M. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish texnologiyalari. T.: "Sano-standart". 2012 – B. 98.
9. www.ziynet.uz.
10. www.tdpu.uz.
11. www.pedagog.uz.
12. www.psychology.uz.